

Wstęp do teorii mnogości

Stanisław Migórski

Spis treści

1	Program	2
2	Literatura	2
3	Zasady oceniania	2
4	Spójniki logiczne	3
4.1	Standardowe	3
4.2	Inne spójniki	3
4.3	Związki z OAK	4
5	Rachunek funkcyjny	5
5.1	Funkcja zdaniowa	5
5.2	Kwantyfikatory	6
5.3	Prawa rachunku funkcyjnego	6
6	Zbiory i działania na zbiorach	9
6.1	Pojęcia	9
6.2	Działania na zbiorach	10
6.3	Zbiory skończone	13
7	Para uporządkowana	14
7.1	Para uporządkowana	14
7.2	Iloczyn kartezjański	14
8	Relacje	17
8.1	Relacje	17
8.2	Relacja równoważności	21

1 Program

1. Dowody i elementy logiki.
2. Zbiory i działania na nich.
3. Relacje równoważności.
4. Funkcje.
5. Własności funkcji.
6. Zbiory równoliczne i nierównoliczne.
7. Relacje porządku.
8. Konstrukcje liczbowe.
9. Lemat Kuratowskiego-Zorna.

2 Literatura

1. K. Kustowski, A. Mostowski, *Teoria mnogości*, PWN, 1994
2. H. Rosiowa, *Wstęp do matematyki*, PWN, 2004
3. W. Marek, J. Onyszkiewicz, *Elementy logiki i teorii mnogości w zadaniach*, PWN, 1996

3 Zasady oceniania

WTM: $\left\{ \begin{array}{l} \text{ćwiczenia 30h, 2 obecności bez usprawiedliwienia.} \\ \text{wykład 30h.} \end{array} \right.$

Ocenia końcowa: **20%** oceny z ćwiczeń + **80%** oceny z egzaminu (I, II termin).

Pegaz: zestawy zadań: A, B - obowiązkowe. Dowody do oceny "DDO".

4 Spójniki logiczne

4.1 Standardowe

$\neg$ (negacja), $\wedge$ (konjunktja), $\vee$ (alternatywa), $\implies$ (implikacja), $\iff$ (równoważność)

4.2 Inne spójniki

1. **Alternatywa rozłączna** α i β , oznaczamy $\alpha \oplus \beta$.
Czytamy "... albo ..." lub "albo ..., albo ...".

α	β	$\alpha \oplus \beta$
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	0

$$(\alpha \oplus \beta) \iff (\neg \alpha \iff \beta) \iff (\alpha \iff \neg \beta) \iff (\neg(\alpha \iff \beta))$$

2. **Dyzjunktja** (*kreska Sheffera*) α i β , oznaczamy $\alpha \mid \beta$.
Czytamy "albo nie ..., albo nie .."

α	β	$\alpha \mid \beta$
0	0	1
0	1	1
1	0	1
1	1	0

$$(\alpha \mid \beta) \iff (\neg(\alpha \wedge \beta))$$

3. **Binegacja** (*strzałka Pierce’a, funktor Łukasiewicza*) α i β , oznaczamy $\alpha \downarrow \beta$.
Czytamy ”ani ..., ani ..”

α	β	$\alpha \downarrow \beta$
0	0	1
0	1	0
1	0	0
1	1	0

$$(\alpha \downarrow \beta) \iff (\neg \alpha \wedge \neg \beta)$$

4.3 Związki z OAK

Spójniki logiczne mają przyporządkowane bramki logiczne.

- **NOT:** $\alpha \mapsto \neg \alpha$ (negacja)
- **AND:** $\alpha, \beta \mapsto \alpha \wedge \beta$ (koniunkcja)
- **NAND:** $\alpha, \beta \mapsto \neg(\alpha \wedge \beta)$ (dyzjunkcja)
- **OR:** $\alpha, \beta \mapsto \alpha \vee \beta$ (alternatywa)
- **NOR:** $\alpha, \beta \mapsto \neg(\alpha \vee \beta) \iff (\neg \alpha \wedge \neg \beta) \iff (\alpha \downarrow \beta)$ (binegacja)
- **XOR:** $\alpha, \beta \mapsto \alpha \oplus \beta$ (alternatywa rozłączna)
- **XNOR:** $\alpha, \beta \mapsto \neg(\alpha \oplus \beta)$ (negacja alternatywy rozłącznej)

5 Rachunek funkcyjny

5.1 Funkcja zdaniowa

Niech $x_1, \dots, x_n$ będą zbiorami.

Definicja. Funkcja zdaniowa

Funkcję (formą) zdaniową n zmiennych nazywamy wyrażenie (formułę) $\varphi(x_1, \dots, x_n)$, w którym występuje n zmiennych $x_1, \dots, x_n$, które zmienia się w zdanie logiczne, gdy za zmienne $x_1, \dots, x_n$ podstawimy nazwę dowolnego elementu ze zbiorów $X_1, \dots, X_n$.

Definicja. Dziedzina funkcji zdaniowej

***Dziedzina** (zakresem zmienności) funkcji zdaniowej $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ nazywamy iloczyn kartezjański $x_1 \times \dots \times x_n$ i zapisujemy $Z(\varphi) = x_1 \times \dots \times x_n$.*

Definicja.

Mówimy, że n -tka uporządkowana

$(a_1, \dots, a_n) \in X_1 \times \dots \times X_n$ spełnia funkcję zdaniową $\varphi(x_1, \dots, x_n)$, jeżeli zdanie $\varphi(a_1, \dots, a_n)$ jest prawdziwe.

Definicja. Zbiór spełniania funkcji zdaniowej

***Zbiór spełniania** funkcji zdaniowej $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ określamy następująco:*

$$S(\varphi) = \{(a_1, \dots, a_n) \in X_1 \times \dots \times X_n : \varphi(a_1, \dots, a_n) = 1\}$$

Funkcja zdaniowa $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ jest prawdziwa w zbiorze $X_1 \times \dots \times X_n$, jeżeli $S(\varphi) = X_1 \times \dots \times X_n$.

Twierdzenie.

Niech $\varphi(x_1 \times \dots \times x_n)$, $\psi(x_1 \times \dots \times x_n)$, gdzie $x_i \in X_i$, $i = 1, \dots, n$ będą funkcjami zdaniowymi. Wtedy:

$$1) S(\varphi \wedge \psi) = S(\varphi) \cap S(\psi)$$

$$2) S(\varphi \vee \psi) = S(\varphi) \cup S(\psi)$$

$$3) S(\neg\varphi) = (X_1 \times \dots \times X_n) \setminus S(\varphi)$$

$$4) S(\varphi \implies \psi) = ((X_1 \times \dots \times X_n) \setminus S(\varphi)) \cup S(\psi)$$

$$5) S(\varphi \iff \psi) = (S(\varphi) \cap S(\psi)) \cup (((X_1 \times \dots \times X_n) \cap ((X_1 \times \dots \times X_n) \setminus S(\psi))))$$

Definicja.

Funkcje zdaniowe $\varphi(x_1, \dots, x_n)$ i $\psi(x_1, \dots, x_n)$ nazywamy **równoważnymi** jeżeli

$$S(\varphi) = S(\psi).$$

Zapisujemy:

$$\varphi(x_1, \dots, x_n) \equiv \psi(x_1, \dots, x_n)$$

5.2 Kwantyfikatory

- Kwantyfikator ogólny: $\forall$, $\wedge$ (dla każdego)
- Kwantyfikator szczególny: $\exists$, $\vee$ (istnieje)
 $\exists!$, (istnieje dokładnie jeden)

5.3 Prawa rachunku funkcyjnego

Twierdzenie. Prawa de Morgana

$$\begin{cases} \neg(\exists x \in X : \varphi(x)) \iff \forall x \in X : \neg\varphi(x) \\ \neg(\forall x \in X : \varphi(x)) \iff \exists x \in X : \neg\varphi(x) \end{cases}$$

Twierdzenie. Prawo egzemplifikacji

$$(\forall x \in X : \varphi(x)) \implies (\exists x \in X : \varphi(x))$$

Twierdzenie. Prawo przestawiania kwantyfikatorów

$$(\forall x \in X, \forall y \in Y : \varphi(x, y)) \iff (\forall y \in Y, \forall x \in X : \varphi(x, y))$$

$$(\exists x \in X, \exists y \in Y : \varphi(x, y)) \iff (\exists y \in Y, \exists x \in X : \varphi(x, y))$$

$$(\exists x \in X, \forall y \in Y : \varphi(x, y)) \implies (\forall y \in Y, \exists x \in X : \varphi(x, y))$$

$$\iff \text{nie zachodzi!!}$$

Twierdzenie. Prawo włączania i wyłączenia kwantyfikatorów

$$\begin{cases} \forall x \in X : (\varphi(x) \vee \psi) \iff (\forall x \in X : \varphi(x)) \vee \psi \\ \exists x \in X : (\varphi(x) \vee \psi) \iff (\exists x \in X : \varphi(x)) \vee \psi \\ \dots \end{cases}$$

Twierdzenie. Prawo rozdzielności kwantyfikatora ogólnego względem koniunkcji

$$\begin{cases} \forall x \in X : (\varphi(x) \wedge \psi(x)) \iff (\forall x \in X : \varphi(x)) \wedge (\forall x \in X : \psi(x)) \\ \forall x \in X : (\varphi(x) \vee \psi(x)) \iff (\forall x \in X : \varphi(x)) \vee (\forall x \in X : \psi(x)) \\ \dots \end{cases}$$

Przykład. Prawo rozdzielności kwantyfikatora ogólnego względem implikacji

$$\begin{aligned} (\forall x \in X : (\varphi(x) \implies \psi(x))) &\implies ((\forall x \in X : \varphi(x)) \implies (\forall x \in X : \psi(x))) \\ &\iff \text{nie zachodzi} \end{aligned}$$

Niech:

$$\begin{aligned} \varphi(x) &= \{x \in \mathbb{R} : x < 0\} \\ \psi(x) &= \{x \in \mathbb{R} : x + 1 > 0\} \\ X &= \mathbb{R} \end{aligned}$$

Wtedy:

$$\underbrace{(\forall x \in \mathbb{R} : (x < 0 \implies x + 1 > 0))}_{\text{fałsz}} \iff \underbrace{((\underbrace{(\forall x \in \mathbb{R} : x < 0)}_{\text{fałsz}} \implies \underbrace{(\forall x \in \mathbb{R} : x + 1 > 0)}_{\text{fałsz}}))}_{\text{prawda}}_{\text{fałsz}}$$

Przykład. Prawo rozdzielności kwantyfikatora szczególnego względem koniunkcji

$$(\exists x \in X : (\varphi(x) \wedge \psi(x))) \implies ((\exists x \in X : \varphi(x)) \wedge (\exists x \in X : \psi(x)))$$

$$\Longleftarrow \text{nie zachodzi}$$

Niech:

$$\begin{aligned}\varphi(x) &= \{2 \mid x : x \in \mathbb{N}\} \text{parzyste} \\ \psi(x) &= \{\neg 2 \mid x : x \in \mathbb{N}\} \text{nieparzyste} \\ X &= \mathbb{N}\end{aligned}$$

Wtedy:

$$\underbrace{(\exists x \in \mathbb{N} : (2 \mid x \wedge \neg 2 \mid x))}_{\text{fałsz}} \Longleftarrow \underbrace{((\underbrace{\exists x \in \mathbb{N} : 2 \mid x}_{\text{prawda}}) \wedge (\underbrace{\exists x \in \mathbb{N} : \neg 2 \mid x}_{\text{prawda}}))}_{\text{prawda}}$$

$$\underbrace{\hspace{15em}}_{\text{fałsz}}$$

Uwaga:

1. Dla formy zdaniowej jednej zmiennej zachodzi:

$$(\forall x : P(x) \implies (\exists x \in X : P(x)))$$

2. Dla formy zdaniowej dwóch zmiennych zachodzi:

$$\begin{array}{ccc}(\forall x, \forall y : P(x, y)) & \Longleftrightarrow & (\forall y, \forall x : P(x, y)) \\ \Downarrow & & \Downarrow \\ (\exists x, \forall y : P(x, y)) & & (\exists y, \forall x : P(x, y)) \\ \Downarrow & & \Downarrow \\ (\forall y, \exists x : P(x, y)) & & (\forall x, \exists y : P(x, y)) \\ \Downarrow & & \Downarrow \\ (\exists y, \exists x : P(x, y)) & & (\exists x, \exists y : P(x, y))\end{array}$$

6 Zbiory i działania na zbiorach

6.1 Pojęcia

- Pojęcie zbioru jest pojęciem pierwotnym.

$\mathbb{N}, \mathbb{Z}, \mathbb{Q}, \mathbb{R}, \mathbb{C}$ – zbiory liczbowe

$\mathbb{N} = \{0, 1, 2, \dots\}$ (Pezno)

$\mathbb{N}_1 = \{1, 2, \dots\}$

- Pojęcie "należenia do zbioru"

$$1 \in \mathbb{N}, (\neg(\sqrt{2} \in \mathbb{N})) \iff (\sqrt{2} \notin \mathbb{N})$$

- Zasada równości zbiorów

$$A = B, \text{ tzn. } \forall x : \underbrace{(x \in A \implies x \in B)}_{A \subset B} \wedge \underbrace{(x \in B \implies x \in A)}_{B \subset A}$$

$$A \subset B, \text{ wtw. } \forall x : (x \in A \implies x \in B)$$

To znaczy, aby udowodnić, że $\mathbf{A} = \mathbf{B}$ dowodzimy

$$\forall x \begin{cases} x \in A \implies x \in B \\ x \in B \implies x \in A \end{cases}$$

$$A \subset B \wedge B \subset A$$

- Oznaczamy

$\{a, b\}$ para uporządkowana

$\{a\}$ singleton

$\{a, a\} = \{a\}$

- Definiowanie zbiorów

1. Wypisujemy elementy zbioru

2. $\mathbf{A} = \{\mathbf{x} \in \mathbf{X} : \mathbf{W}(\mathbf{x})\}$

$$\text{Par} = \{x \in \mathbb{N} : \underbrace{2 \mid x}_{W(x)}, \quad \{ \underbrace{\{1, 2\}}_{\text{jeden element}} \} \neq \{1, 2\}$$

Definicja. Zbiór potęgowy

Zbiorem potęgowym zbioru A nazywamy zbiór złożony ze wszystkich podzbiorów zbioru A , tzn. $\mathcal{P}(A) = \{X : X \subset A\}$

Zbiór potęgowy $\mathcal{P}(A)$ zbioru A .

$$\{\emptyset, A\} \subset \mathcal{P}(A) \longleftarrow$$

$$\mathcal{P}(\emptyset) = \{\emptyset\}$$

$$\mathcal{P}(\{1\}) = \{\emptyset, \{1\}\}$$

$$\mathcal{P}(\{1, 2\}) = \{\emptyset, \{1\}, \{2\}, \{1, 2\}\}$$

...

6.2 Działania na zbiorach

Definicja. Suma zbiorów

Sumą zbiorów A i B nazywamy zbiór złożony z tych i tylko z tych elementów, które należą do co najmniej jednego z tych zbiorów.

$$A \cup B = \{x : x \in A \vee x \in B\}$$

Twierdzenie.

Jeżeli A i B są zbiorami, to wtedy:

1. $A \subset A \cup B, \quad B \subset A \cup B$
2. $(A \subset C \wedge B \subset C) \implies A \cup B \subset C$

Niech $\mathcal{A}$ będzie rodziną zbiorów (tzn. zbiorami, którego elementami są zbiory).

Definicja. Suma rodziny

Suma rodziny $\mathcal{A}$ jest zbiorem złożonym z tych i tylko z tych elementów, które należą do co najmniej jednego spośród zbiorów należących do rodziny $\mathcal{A}$, tzn. $x \in \bigcup \mathcal{A}$ wtw. $\exists A \in \mathcal{A} : x \in A$

Jest uogólnienie pojęcia sumy zbiorów.

$$\bigcup \{A, B\} = A \cup B, \quad \bigcup \{A, B, C\} = A \cup B \cup C$$

Twierdzenie.

Jeżeli $\mathcal{A}$ jest rodziną zbiorów, to wtedy

$$1. \forall A : (A \in \mathcal{A} \implies A \subset \bigcup \mathcal{A})$$

2. Jeżeli C jest zbiorem o następującej własności:

$$\forall A : (A \in \mathcal{A} \implies A \subset C)$$

$$\text{To} \quad \bigcup \mathcal{A} \subset C$$

Definicja. Iloczyn zbiorów

Iloczynem zbiorów (przecięciem, częścią wspólną) A i B nazywamy zbiór złożony z tych i tylko z tych elementów, które należą jednocześnie do A i B .

$$A \cap B = \{x : x \in A \wedge x \in B\}$$

Twierdzenie.

Jeżeli A i B są zbiorami, to

$$1. A \cap B \subset A, A \cap B \subset B$$

$$2. (C \subset A \wedge C \subset B) \implies C \subset A \cap B$$

Jeżeli $A \cap B = \emptyset$, to A i B nazywamy rozłącznymi.

Niech $\mathcal{A}$ będzie niepustą rodziną zbiorów.

Definicja. Iloczyn rodziny

Iloczynem rodziny $\mathcal{A}$ nazywamy zbiór złożony z tych i tylko z tych elementów, które należą do każdego spośród zbiorów należących do rodziny $\mathcal{A}$, tzn.

$$x \in \bigcap \mathcal{A} \iff \forall A \in \mathcal{A} : x \in A$$

Jest uogólnienie pojęcia iloczynu zbiorów.

$$\bigcap \{A, B\} = A \cap B, \quad \bigcap \{A, B, C\} = A \cap B \cap C$$

Twierdzenie.

Jeżeli $\mathcal{A}$ jest niepustą rodziną zbiorów, to wtedy

$$1. \forall A : (A \in \mathcal{A} \implies \bigcap \mathcal{A} \subset A)$$

2. Jeżeli C jest zbiorem o następującej własności:

$$\forall A : (A \in \mathcal{A} \implies C \subset A)$$

$$\text{To} \quad C \subset \bigcap \mathcal{A}$$

Definicja. Różnica zbiorów

Różnicą zbiorów A i B nazywamy zbiór złożony z tych i tylko z tych elementów, które należą do A i nie należą do B , tzn.

$$A \setminus B = \{x : x \in A \wedge \neg x \in B\} = \{x : x \in A \wedge x \notin B\}$$

Twierdzenie.

Jeżeli $A \wedge B$ są zbiorami, to

$$1. A \setminus B \subset A, (A \setminus B) \cap B = \emptyset$$

$$2. C \subset A, C \cap B \neq \emptyset \implies C \subset A \setminus B$$

Definicja. Dopelnienie zbioru

Dopelnieniem (uzupełnieniem) zbioru A w zbiorze S nazywamy zbiór $S \setminus A$, piszemy

$$A' = S \setminus A = \setminus A$$

Definicja. Różnica symetryczna

Różnicą symetryczną zbiorów A i B nazywamy zbiór zdefiniowany:

$$A \triangle B = A \div B = (A \setminus B) \cup (B \setminus A)$$

$$x \in A \div B \iff x \in A \setminus B \vee x \in B \setminus A$$

$$A \div B = \emptyset \iff A = B$$

6.3 Zbiory skończone

Definicja. Zbiór skończony

Zbiór A nazywamy zbiorem skończonym jeżeli A zawiera m różnych elementów, gdzie $m \in \{0, 1, 2, \dots\}$.

Oznaczamy: $n(A)$ - liczba elementów skończonego zbioru

$$A = |A| = \bar{\bar{A}} = \#A$$

Własności.

Jeżeli A, B, C są zbiorami skończonymi, to

1. $A \cup B, A \cap B$ są zbiorami skończonymi,
 $n(A \cup B) = n(A) + n(B) - n(A \cap B)$.

Jeżeli A i B są rozłączne, to $n(A \cup B) = n(A) + n(B)$.

2. Zbiór A jest podzbiorem skończonego zbioru E .
Wtedy $n(A') = n(E) - n(A)$.
3. $n(A \setminus B) = n(A) - n(A \cap B)$.
4. $n(A \cup B \cup C) = n(A) + n(B) + n(C) - n(A \cap B) - n(A \cap C) - n(B \cap C) + n(A \cap B \cap C)$.
5. $n(\mathcal{P}(A)) = 2^{n(A)}$.

7 Para uporządkowana

7.1 Para uporządkowana

Definicja. Para uporządkowana (Kuratowski)

Parę uporządkowaną elementów a i b nazywamy $(a, b) = \{\{a\}, \{a, b\}\}$.

Twierdzenie.

Dla każdego a, b, c, d zachodzi

$$\begin{aligned}\{\{a\}, \{a, b\}\} = \{\{c\}, \{c, d\}\} &\iff a = c \wedge b = d \\ (a, b) &= (c, d)\end{aligned}$$

Dowód.

- $\Leftarrow$ oczywiste
- $\Rightarrow$
  1. Jeżeli $a = b$, to $\{\{a\}, \{a, b\}\} = \{\{a\}\}$ ($\{a, a\} = \{a\}$)
oraz $\{c, d\} \in \{\{a\}\}$. Wtedy $c = d = a$. Zatem $a = b = c = d$.
  2. Jeżeli $a \neq b$, to $\{c\} \in \{\{a\}, \{a, b\}\}$.
Ponieważ $a \neq b$, to $\{c\} \notin \{a, b\}$.
Wtedy $\{c\} = \{a\}$, tzn. $a = c$.
Z drugiej strony, $\{a, b\} \in \{\{c\}, \{c, d\}\}$.
Ponieważ $a \neq b$, to $\{a, b\} = \{c, d\}$ oraz $b = d$.

7.2 Iloczyn kartezjański

Definicja. Iloczyn kartezjański

Iloczyn kartezjański zbiorów A i B to zbiór, do którego należą wszystkie pary uporządkowane (a, b) , gdzie $a \in A, b \in B$.

$$A \times B = \{x : \exists a \in A, \exists b \in B, x = (a, b)\}$$

$$\text{Piszemy } A^2 = A \times A$$

Uogólnienie na trójki uporządkowane:

$$(a, b, c) = ((a, b), c)$$

$$A_1 \times \dots \times A_n = \{(a_1, \dots, a_n), a_i \in A_i : \forall i = 1, \dots, n\} = \times_{i=1}^n A_i$$

Przykład.

$$A \times (B \cap C) = (A \times B) \cap (A \times C)$$

$\subset$

$\supset$

Dowód.

- " $\subset$ "

Pokażemy, że $A \times (B \cap C) = (A \times B) \cap (A \times C)$.

Niech $(x, y) \in A \times (B \cap C)$. Wtedy $x \in A \wedge y \in B \cap C$.

Zatem $x \in A \wedge (y \in B \wedge y \in C)$.

Mamy $(x \in A \wedge y \in B) \wedge (x \in A \wedge y \in C)$.

Stąd $\underline{(x, y) \in A \times B}$ i $\underline{(x, y) \in A \times C}$.

Zachodzi $\underline{(x, y) \in (A \times B) \cap (A \times C)}$.

- " $\supset$ "

Pokażemy, że $(A \times B) \cap (A \times C) \subset A \times (B \cap C)$.

Niech $(x, y) \in (A \times B) \cap (A \times C)$.

Stąd $(x, y) \in A \times B \wedge (x, y) \in A \times C$.

Wtedy $(x \in A \wedge y \in B) \wedge (x \in A \wedge y \in C)$.

Otrzymujemy $x \in A \wedge (y \in B \wedge y \in C)$, tzn. $x \in A \wedge y \in B \cap C$.

Ostatecznie $\underline{(x, y) \in A \times (B \cap C)}$

- Ponieważ $\subset$ i $\supset$ to

$$A \times (B \cap C) \iff (A \times B) \cap (A \times C)$$

Przykład.

$$(A \setminus B) \times C = (A \times C) \setminus (B \times C)$$

Dowód.

- "⊂"

$$\begin{aligned} \text{Niech } (x, y) \in (A \setminus B) \times C &\iff ((x \in A \setminus B) \wedge (y \in C)) \\ &\iff ((x \in A \wedge x \notin B) \wedge (y \in C)) \\ &\iff ((x \in A \wedge \neg x \in B) \wedge (y \in C)). \end{aligned}$$

- "⊃"

$$\begin{aligned} \text{Niech } (x, y) \in (A \times C) \setminus (B \times C) &\iff \\ &\iff ((x, y) \in A \times C) \wedge ((x, y) \notin B \times C) \\ &\iff (x \in A \wedge y \in C) \wedge \neg(x, y) \in B \times C \\ &\iff (x \in A \wedge y \in C) \wedge \neg(x \in B \wedge y \in C) \\ &\iff (x \in A \wedge y \in C) \wedge (\neg(x \in B) \wedge \neg(y \in C)) \end{aligned}$$

- Oznaczamy

$$\left\{ \begin{array}{l} p : x \in A \\ q : x \in B \\ r : y \in C \end{array} \right.$$

8 Relacje

8.1 Relacje

Definicja. Relacja

Relację R w zbiorze $X \times Y$ nazywamy dowolny podzbiór $R \subset X \times Y$, R nazywamy relacją binarną.

Definicja.

Niech R będzie relacją w zbiorze X tzn. $R \subset X \times X$,

1. R nazywamy **zwrotną** wtw.

$$\forall x \in X : xRx$$

2. R nazywamy **przeciwzwrotną** wtw.

$$\forall x \in X : \neg xRx$$

3. R nazywamy **symetryczną** wtw.

$$\forall x, y \in X : (xRy \implies yRx)$$

4. R nazywamy **przeciwsymetryczną** (asymetryczną) wtw.

$$\forall x, y \in X : (xRy \implies \neg(yRx))$$

5. R nazywamy **słabo antysymetryczną** wtw.

$$\forall x, y \in X : (xRy \wedge yRx \implies x = y)$$

6. R nazywamy **przechodnią** wtw.

$$\forall x, y, z \in X : (xRy \wedge yRz \implies xRz)$$

7. R nazywamy **spójną** wtw.

$$\forall x, y \in X : (\underbrace{xRy \vee yRx}_{x \text{ i } y \text{ są porównywalne}} \vee x = y)$$

Przykład.

$$\begin{aligned} & \text{Niech } R \subset \mathbb{R} \times \mathbb{R} \\ & xRy \iff x \leq |y|, \forall x, y \in \mathbb{R}. \end{aligned}$$

1. R zwrotna?

$$\forall x \in \mathbb{R} : x \leq |x|$$

TAK

2. R przeciwwzrotna?

$$\forall x \in \mathbb{R} : \neg x \leq |x|$$

NIE, np. $x = 1$

3. R symetryczna?

$$\forall x, y \in \mathbb{R} : (x \leq |y| \implies y \leq |x|)$$

NIE, np. $x = 0, y = 1$

4. R przeciwsymetryczna?

$$\forall x, y \in \mathbb{R} : (x \leq |y| \implies \neg y \leq |x|)$$

NIE, np. $x = y = 0$

5. R słabo antysymetryczna?

$$\forall x, y \in \mathbb{R} : (x \leq |y| \wedge y \leq |x| \implies x = y)$$

NIE, np. $x = 2, y = -2$

6. R przechodnia?

$$\forall x, y, z \in \mathbb{R} : (x \leq |y| \wedge y \leq |z| \implies x \leq |z|)$$

NIE, np. $x = 3, y = -5, z = 2$

7. R spójna?

$$\forall x, y \in \mathbb{R} : (x \leq |y| \vee y \leq |x| \vee x = y)$$

TAK, ponieważ $\forall x, y \in \mathbb{R} : (x = y \vee x < y \vee y < x)$

oraz $\forall w \in \mathbb{R} : w \leq |w|$

zatem $\forall x, y \in \mathbb{R} : (x < |y| \vee y < |x| \vee x = y)$

stąd R spójna

R jest zwrotna i spójna.

Przykład.

Niech $R \subset \mathbb{Z} \times \mathbb{Z}$

$$xRy \iff 3 \mid (x - y), \forall x, y \in \mathbb{Z}.$$

1. R zwrotna?

$$\forall x \in \mathbb{Z} : 3 \mid (x - x)$$

TAK

2. R przeciwzwrotna?

$$\forall x \in \mathbb{Z} : \neg(3 \mid (x - x))$$

NIE, np. $x = 0$

3. R symetryczna?

$$\forall x, y \in \mathbb{Z} : (3 \mid (x - y) \implies 3 \mid (y - x))$$

TAK: Niech $xRy \iff \exists k \in \mathbb{Z} : x - y = 3k$, wtedy $\exists l = k \in \mathbb{Z}$ takie,
że $y - x = 3l$.
Stąd yRx .

4. R przeciwsymetryczna?

$$\forall x, y \in \mathbb{Z} : (3 \mid (x - y) \implies \neg(3 \mid (y - x)))$$

NIE, np. $x = 6, y = 3$

5. R słabo antysymetryczna?

$$\forall x, y \in \mathbb{Z} : (3 \mid (x - y) \wedge 3 \mid (y - x) \implies x = y)$$

NIE, np. $x = 6, y = 3$

6. R przechodnia?

$$\forall x, y, z \in \mathbb{Z} : (3 \mid (x - y) \wedge 3 \mid (y - z) \implies 3 \mid (x - z))$$

TAK: Niech $3 \mid (x - y) \wedge 3 \mid (y - z)$.

Stąd $x - y = 3k, k \in \mathbb{Z}$

$y - z = 3l, l \in \mathbb{Z}$.

Zatem $x - y + y - z = 3k + 3l$

$x - z = 3(k + l)$.

Niech $m = k + l, m \in \mathbb{Z}$, bo wtedy

$x - z = 3m$, tzn. $3 \mid (x - z)$.

7. R spójna?

$$\forall x, y \in \mathbb{Z} : (3 \mid (x - y) \vee 3 \mid (y - x) \vee x = y)$$

NIE, np. $x = 2, y = 1$, bo $(2 \neq 1 \wedge \neg(3 \mid 1) \wedge \neg(3 \mid (-1)))$

R jest zwrotna, symetryczna oraz przechodnia.

Definicja. Relacja n -argumentowa, binarna, pusta, pełna
Niech $X_1, \dots, X_n$ będą zbiorami. Każdy podzior $R \subset X_1 \times \dots \times X_n$ nazywamy relacją n -argumentową.

Jeżeli $n = 2$, to $R \subset X_1 \times X_2$ nazywamy relacją binarną.

Jeżeli $R = \emptyset$ to R nazywamy relacją pustą.

Jeżeli $R = X_1 \times \dots \times X_n$, to R nazywamy relacją pełną.

Definicja. Dziedzina relacji

Dziedzina relacji $R \subset X \times Y$ nazywamy

$$D(R) = \{x \in X : \exists y \in Y : (x, y) \in R\} \subset X$$

Definicja. Przeciwdziedzina relacji

Przeciwdziedzina relacji $R \subset X \times Y$ nazywamy

$$D^*(R) = \{y \in Y : \exists x \in X : (x, y) \in R\} \subset Y$$

8.2 Relacja równoważności

Definicja. Relacja równoważności

*Relację $R \subset X \times X$ nazywamy relacją równoważności wtw. R jest **zwrotna, symetryczna i przechodnia**. Relacja $R = \emptyset$ jest relacją równoważności.*

Definicja. Klasa abstrakcji

Niech $R \subset X \times X$ relacja równoważności, $X \neq \emptyset, x \in X$.

Klasę abstrakcji (klasę równoważności) elementu x (względem relacji R) nazywamy $[x]_R = \{y \in X : xRy\} \subset X$.

Definicja. Zbiór ilorazowy

Zbiorem ilorazowym zbioru X przez relację R nazywamy zbiór wszystkich klas abstrakcji.

$$X/R = \{[x]_R : x \in X\} \subset X$$

Przykład.

Niech $X = \{1, 2, \dots, 16\}$, $R \subset X \times X$, $xRy \iff 4 \mid (x^2 - y^2)$, $\forall x, y \in X$.

Wyznaczyć zbiór ilorazowy X/R .

Czy R jest relacją równoważności?

$$\begin{cases} R \text{ zwrotna}, \forall x \in X : 4 \mid 10 \\ R \text{ symetryczna}, \forall x, y \in X : (4 \mid (x^2 - y^2) \implies 4 \mid (y^2 - x^2)) \\ R \text{ przechodnia}, \forall x, y, z \in X : (4 \mid (x^2 - y^2) \wedge 4 \mid (y^2 - z^2) \implies 4 \mid (x^2 - z^2)) \end{cases}$$

... dowód ...

Co to jest $[x]_R$? $x \in X$.

$$\begin{aligned} [x]_R &= \{y \in X : xRy\} \\ &= \{y \in X : 4 \mid (x^2 - y^2)\} \\ &= \{y \in X : \exists k \in \mathbb{Z} : x^2 - y^2 = 4k\} \\ 4 \mid (x^2 - y^2) &\iff x^2 - y^2 = 4k, k \in \mathbb{Z} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{np. } [1]_R &= \{y \in X : y^2 = 1 + 4k, k \in \mathbb{Z}\} = \{1, 3, 5, \dots\} \\ [2]_R &= \{y \in X : y^2 = 4 + 4k, k \in \mathbb{Z}\} = y^2 = 4(1 + k) = \{2, 4, \dots\} \\ [3]_R &= \{y \in X : y^2 = 9 + 4k, k \in \mathbb{Z}\} = [1]_R \\ [4]_R &= [2]_R \\ &\vdots \end{aligned}$$

Dwie klasy abstrakcji. $[1]_R = A_1$, $[2]_R = A_2$.

Zbiór ilorazowy $X/R = \{[x]_R : x \in X\} = \{A_1, A_2\}$

Lemat.

Niech $X \neq \emptyset$, $R \subset X \times X$ relacja równoważności. Wtedy

$$xRy \iff [x]_R = [y]_R, \forall x, y \in X$$

Dowód.

- " $\implies$ "

Niech $x, y \in X$, takie że xRy .

- Pokażemy, że $[x]_R \subset [y]_R$.

Niech $a \in [x]_R$. Wtedy $\underline{aRx}$. Ponieważ równocześnie $\underline{xRy}$, to wtedy $\underline{aRy}$ (z przechodności R).

Zatem aRy , więc $a \in [y]_R$. Stąd $[x]_R \subset [y]_R$.

- Pokażemy, że $[y]_R \subset [x]_R$.

Niech $b \in [y]_R$. Wtedy $\underline{bRy}$ (lub yRb , R symetryczne). Ponieważ równocześnie $\underline{xRy}$ i yRb , więc $\underline{xRb}$ (lub bRx , z przechodności R).

Stąd $b \in [x]_R$. Stąd $[y]_R \subset [x]_R$.

Wniosek: $[x]_R = [y]_R$

- " $\impliedby$ "

Niech $x, y \in X$, takie że $[x]_R = [y]_R$.

Czy xRy ?

R zwrotna: xRx . Zatem $x \in [x]_R \stackrel{\text{zał}}{=} [y]_R$. Więc $x \in [y]_R$. Stąd xRy .

Definicja. Podział zbioru

Niech $X \neq \emptyset$, P rodzina podzbioru zbioru X . ($P \subset \mathcal{P}(X)$)

Rodzinę P nazywamy podziałem zbioru X , jeżeli

- $\forall A \in P, A \neq \emptyset$
- $\forall A, B \in P : (A \neq B \implies A \cap B = \emptyset)$
- $\bigcup P = X$

To znaczy P jest rodziną zbiorów nieparzystych, parami rozłącznych i jej sumą jest cały zbiór X .

Zbiory rodziny P nazywamy blokami.

Uwaga. Jeżeli $X \neq \emptyset$, to podział $P = \{\{a\} : a \in X\}$ jest "najdrobniejszy", a $P = \{X\}$ (jednoelementowy) zawiera tylko jeden blok.

Twierdzenie. Zasada abstrakcji

Niech $X \neq \emptyset$. Wtedy:

1. Jeżeli $R \subset X \times X$ jest relacją równoważności to wtedy zbiór ilorazowy X/R jest podzbiorem X .
2. Jeżeli P jest podzbiorem zbioru X , to wtedy relacja:

$$\left\{ \begin{array}{l} R \subset X \times X \\ xRy \iff \underbrace{\exists C \in P : (x \in C \wedge y \in C)}_{\text{"relacja pozostawania w tym samym zbiorze"}} \end{array} \right.$$

jest relacją równoważności w X .

Przykład.

Czy suma i różnica dwóch relacji równoważności jest relacją równoważności?

Nie. $X = \{1, 2, 3\}$

$$\text{są relacjami równoważności } \left\{ \begin{array}{l} R = \{(1, 1), (2, 2), (3, 3), (1, 2), (2, 1)\} \\ S = \{(1, 1), (2, 2), (3, 3), (1, 3), (3, 1)\} \end{array} \right.$$

Natomiast

$$R \cup S = \{(1, 1), (2, 2), (3, 3), (1, 2), (2, 1), (1, 3), (3, 1)\}$$

$$R \setminus S = \{(1, 2), (2, 1)\}$$

ponieważ $(2, 1), (1, 3) \in R \cup S$, ale $(2, 3) \notin R \cup S$.